

to, že moderna nemá svůj původ u východních Slovanů: dříve se vše poněkud mechanicky odvozovalo z „velkých“ literatur, dnes se zase vše svinuje a uzavírá – a to je chyba. Mělo by spíše jít o konfrontaci, nikoli o vlivologii nebo izolacionismus – transcendence externí komparatistiky je tu málo. Nicméně je tu vidět výrazný metodologický pohyb a svěžest lektury, současně však také dětské nemoci tzv. diskursů; je zřejmé, že modernismu nebyl dlouho běžnou součástí ukrajinských ukrajinstických výkladů, neboť je stylizován cizími slovy a viděn spíše cizíma očima – například na rozdíl od české nebo polské situace, kde téma modernismu a avantgardy nikdy nevytizelo z kulturního povědomí a z učebnic literatury – snad s výjimkou krátkého období v 50. letech minulého století. Tato absence všeobecné a hloubkové kontinuity musí být teprve pozvolna kompenzována. Současně je patrné, jak silný je tu doposud hlad po zakazovaném nebo opomíjeném ovoci a to, že ve vědě neexistuje centrum ve smyslu politicko-administrativním – centrem je to, co je podnětné, provinční, periferní, okrajové vše, co je mechanické a neinvenční.

Jistá národní uzavřenost se projevila i v nepřítomnosti cizích ukrajinstů (snad by tu měli být alespoň Poláci, Rusové, Bělorusové, ukrajinská diaspora).

Ivo Pospíšil

O K. Čapkově a M. Bulgakovovi

Sergěj Nikol'skij, známý moskevský bohemista, kdysi vstoupil do literární vědy svou knihou o Karlu Čapkově (obhájil předtím práci o Čelakovském). Ta v českém překladu znamenala významný předěl v našem kontextu tím, že odstranila vulgárně sociologické nánosy v české marxistické kritice. Dnes i tato práce by vyžadovala jistých korektur, ale svou roli ve 40. letech sehrála. Na díle K. Čapka pak pracovali mnozí, ale zkoumal je – i kriticky vůči vlastní první studii – dále i Nikol'skij v řadě svých statí a knih, z nichž zvláště vyniká *Fantastika a satira v díle Karla Čapka* (česky 1978). Při četných studiích a encyklopedických heslech o českých klasikách od Čelakovského a Máchy k Wolkrovi a Nezvalovi se však Nikol'skij úporně a neustále vrací k dvěma autorům XX. století – k Jaroslavu Haškovi a Karlu Čapkově. Naposledy ve statí *Josef Švejk – prototyp Haškova hrdiny*. Autor prozkoumal v archívech rodokmen skutečného Josefa Švejka a vztah Haškova Švejka k němu (viz *Slavjanskij almanach* 2000, Moskva 2001) a v knize, v níž zúročil roky svého srovnávacího studia díla K. Čapka a M. Bulgakova a jež je objektem této recenze: *Nad stranicami antiutopij K. Čapka i M. Bulgakova (Poetika skrytych motivov)*, Moskva 2001.

Obecně jej tu zajímá problém srůstání struktury antiutopie a filozofického podobnosti s adresnou satírou na současnost, a prokazuje je na známých i méně známých (publicistika) dílech obou autorů. Nikol'skij řadí jejich antiutopie do mozaiky světových próz-varování, ale zabývá se i otázkou tvůrčího kontaktu Čapka a Bulgakova, a to přímého i zprostředkovaného. Nejvíce se však věnuje umění podtextu, ezopovského jazyka a vůbec poetice skrytých a tajných významů. Tak např. v *Krakatitu* nachází jednak

smysl protiválečný, varovný, ale i šíře filozoficky katastrofický, jednak jasné aluze na konkrétní události a postavy (Věra Hřůzová je zobrazena v hlavní hrdince, ale i v názvu zámku – anagram Zahur). Obdobně *Válka s mloky* má několik rovin významových i žánrových – je to dobrodružný román, vědecko-fantastická próza, transformovaná v sociální utopii se satirickým vyzněním, která přechází do antiutopie s mnohými pamflety na současné dění ve světě. Dominantní aluze tu je nacistické Německo s jeho agresivitou a rasismem. Nikolskij dále dešifruje i jména šéfa mloků (A. Š. = Adolf Schickelgruber = Hitler), objevuje se tu náznak na O. Spenglera atd.

Analogicky autor přistupuje k analýze Bulgakovových *Osudných vajec*, *Psiho srdce*, *Mistra a Markětky* i hry *Adam a Eva*. V *Osudných vejcích* nachází řadu skrytých významů – rudým světlem počínaje a asociacemi hlavního hrdiny s Leninem konče. Vědecko-fantastický příběh v sobě skrývá podle Nikolského metaforu a reminiscenci revolučních a porevolučních let. Zašifrovaná jména Lenina, Trockého, Stalina a dalších činitelů Bulgakov zařadil i do *Psiho srdce*, *Divadelního románu* (Knipper-Čechovová, L. Leonov atd.) a jiných prací. Prostřednictvím jmen autor detailně dešifruje i skrytý smysl syžetových situací a obrazů. V *Osudných vejcích* lze najít jasné náznaky pronásledování církve v Rusku a spojení KGB s tzv. obnovenou, „živou“ církví.

V kapitole *Dramata o nových Adamech* se Nikolskij zabývá srovnáním a analýzou Čapkova *R.U.R.*, *Vzpoury strojů* A. Tolstého a hry *Adam a Eva* Michaila Bulgakova. Nachází nejen obecně známé Tolstého využití *R.U.R.* (poukazuje na shody, ale i některé odchylky od *R.U.R.*), ale dokazuje i Bulgakovovo navázání na *Vzpouřené stroje* i možnou znalost Čapkova díla, které vyšlo rusky v Leningradě roku 1924. Analogie s Bulgakovem konstatuje badatel i v Leonovově *Pyramidě*, a vytváří tak řetězec literárních děl varujících před agresivitou fanatismu a ztrátou morálních kritérií, řetězec, který jde evidentně k patosu Dostojevského.

Přímo gejíř skrytých významů ve jménech i syžetových epizodách zaznamenává Nikolskij v románu *Mistr a Markětko*. Figurují tu literáři, političtí činitelé (opět Lenin, Trockij, Lunačarskij aj.), církevní hodnostáři (Vveděnskij), všichni zařazení do věčného boje zla a dobra, snahy o násilný zvrat řádu světa a lidské i dějinné přirozenosti. Nikolskij bere v úvahu celou složitou filozofickou a mravní problematiku románů jeho intertextuální stránku. Sergej Nikolskij vychází z dosavadního – i nejspouštnějšího – bádání o díle obou autorů v české i ruské literární vědě (cituje však i Srba M. Jovanoviče), komentuje je a nově formuluje vlastní poznatky z analýz publikovaných uměleckých prací K. Čapka a M. Bulgakova, ale i nepublikovaných jejich variant. Kniha je tak naplněna bohatou bibliografií, podrobnými poznámkami a ilustracemi. Není vyloučeno (to nemůže recenzent poznat bez vlastního hlubokého prozkoumání předmětu), že se autor nechává v některých případech strhnout přímo detektivní vášní k nalezení skrytých významů, ale i kdyby tomu tak bylo, jeho kniha v každém případě inspiruje k dalšímu studiu mnohovýznamovosti a mnohovrstevnatosti děl dvou klasiků literatury XX. století.

Miroslav Zahrádka